

Gordana Krivokapić-Jović, *Oklop bez viteza, O socijalnim osnovama i organizacionoj strukturi Narodne radikalne stranke u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929*, INIS, Beograd 2002, str.493

Istoriografija o Narodnoj radikalnoj stranci nastajala je u dugom vremenskom periodu, kada su pojedinci unutar stranke, i oni izvan nje, razmišljali (i ostavljali o tome pisane tekstove), o njenoj prošlosti još za vreme njenog trajanja. Do Drugog svetskog rata najistaknutiji pisci o njoj su bili Živan Živanović i Slobodan Jovanović. Već u tom najranijem krugu otvorena su pitanja idejnih izvorišta NRS, njenog karaktera, uloge istaknutih ličnosti. U našoj novijoj istoriografiji o radikalima postoji nagoveštaj spora (Latinka Perović, Milan St. Protić) da li se radilo o ideologiji narodnjaštva ili je to engleski i francuski radikalizam. Ulazeći na ovaj teren Gordana Krivokapić-Jović smatra da ova dilema nije suštinska, da je evidentno da u prvim fazama izrastanja stranke iz socijalističkog pokreta Svetozara Markovića bila prisutna narodnjačka ideologija, a da su potomje generacije NRS (rođene 70-tih i 80-tih godina 19. veka) tražile inspiraciju i na drugim stranama i našle je pre svega u francuskom radikalizmu. „Pitanje je samo šta je trajalo, odnosno nije”, sugeriše autor i koji su recidivi tih idejnih izvorišta u proticanju vremena”, tačnije, kako je društveni kontekst uticao da se nekada ističu jedne ideje, a potom druge. Drugi spor, da li je ona seljačka ili građanska stranka nije manje značajan od prethodne dileme povodom njenog ideološkog definisanja. Pomenuti pisci, Jovanović i Živanović, sma-

trali su je seljačkom strankom, širokim narodnim pokretom inspirisanim iz zgru srpskih socijalista. Istoričari posle Drugog svetskog rata, u prvom redu Dragoslav Janković, smatrali su je kao „disidentsku” u odnosu na pokret socijalista, odnosno kao građansku stranku. Noviji rezultati ovo dovode u pitanje, smatra Gordana Krivokapić. Radovi Branislava Gligorijevića i Đorđa Stankovića, pa i Dimitrija Đorđevića, pomerili su tadašnje opšte predstave o karakteru državno-pravnih programa, pogledima na stvaranje i organizovanje nove države i doveli u pitanje olako izricane stereotipe o tom vremenu i stranci samoj. Posebno, veliko pitanje koje je ova novija literatura pretresala je sklop srpsko-hrvatskih odnosa.

Istoriografija je u pokušaju da odgovori na sva ova velika pitanja često ukazivala na važnost dobijanja pouzdanih saznanja o karakteru stranke i njenog delovanja koje proizlazi iz njene socijalne strukture i organizacionih formi delovanja. Koristeći se opštim predstavama pisci su isticali žal za nedostatkom takvih rezultata istoriografije, upućujući na moguće pravce traganja i istraživanja. Dakle, ovim je na neki način definisano mesto ovog ogromnog istraživačkog napora Gordane Jović-Krivokapić u neprekinutom trajanju istorijske nauke.

Zadatak za pasioniranog istraživača nije bio nimalo lak, ali nudio je izazove i

nagrađivao za strpljenje jer su u sumi sabranoga izranjali čvrsti pokazatelji.

Poznato je da dostupna, sabrana arhiva NRS ne postoji, u prvom redu arhiva Glavnog odbora i arhiva Poslaničkog kluba. Njeni ostaci su raštrkani po svetu, uglavnom u rukama privatnih lica. U lokalnim arhivima postoje tek fragmenti mesnih, okružnih ili sreskih organizacija. Dakle, istoričar je u bitnome onemogućen u pisanju istorije stranke (pitanja organizovanja, statutarna pitanja, pitanja izborne strategije i taktike, agitacije, način kandidovanja poslanika, partijske discipline, štampe). Iz tog razloga pitanje slike stranke koja se dobija sa stranica radikalne *Samouprave*, kojom se neposredno upravljalo od Glavnog odbora i Poslaničkog kluba, dobija izuzetan značaj. Redakcija se nalazila ili, tačnije, delila prostorije u ulici Vuka Karadžića br.18 sa stranačkom arhivom, redakcijom *Novog života* (1920) i kasnije sa *Narodnom samoupravom*. U to središte pristizala je sva partijska pošta, pisma, telegrami, lokalna radikalna štampa, publicistika. Redakcija je takve, nedoterane izveštaje sa terena direktno prenosila u nekoliko standardnih rubrika („Partijsko kretanje”, „Telegrami”, „Dnevne vesti”, „Beleške” i sl.). Sve te male informacije svedoče o rasprostranjenosti stranke od Kočevja do Bitolja. Preko ovog glasila redovno su prenošeni kominikei sa sednica Glavnog odbora. Nažalost, *Samouprava* je veoma brižljivo skrivala sve neuspehe NRS. Kroz novine je prodefilovala galerija likova tako da je ovaj izvor postao dragocen za rekonstrukciju stranačke strukture. Prateći samo rubriku "In memoriam", može se uočiti smena generacija. Istoriča-

rima su, i pre ovog rada, dragocenu pomoć pružale lične ostavštine Riste Odavića, Trive Militara, Laze Markovića, Joce Jovanovića, arhivski fondovi oblasti, tj. izveštaji onovremenih vlasti o delovanju stranaka na terenu. Statistika, posebno izborna, ali i ostala relevantna za društveno socijalna kretanja pomogla je da se za NRS dobije "brojčani izraz i određenje". Ostali izvori domaći i strani davali su dopunu i služili za razumevanje konteksta.

Autor je ponudio čitaocu veoma raščlanjenu strukturu i time ovaj podacima vrlo nabijen sadržaj učionio čitljivim i upotrebljivim. To je takođe pospješeno upotrebom tabela, mapa i grafikona.

Sadržaj je podeljen u šest poglavlja (*Socijalna struktura 1918-1929: osnove; Osnovni prostor organizovanja i socijalne osnove NRS: Srbija; Južni pravac organizacionog širenja i političkog uticaja NRS-e: Sandžak, Stara Srbija i Makedonija; Organizaciono širenje i društveno strukturiranje NRS u zapadnim i jugozapadnim delovima Kraljevine SHS; Severni pravac širenja: Vojvodina, Sremska županija, Slavonija i Hrvatska; Organizacija NRS-a: 1918-1929*). Svako poglavlje podeljeno je na više odrednica koje korespondiraju sa nekadašnjom administrativnom podelom tako da je snalaženje lako i brzo.

Posle celog ovog višegodišnjeg napornog traganja i sučeljavanja sa postojećim dilemama struke i vlastitih spoznaja Gordana Jović-Krivokapić smatra da je socijalna i organizaciona struktura NRS stala negde između želja i zamisli, mogućnosti i realizacije. Socijalna struk-

tura predstavlja nedovršenu varijantu balkansko-srednjoevropskog saveza varoško-gradskih elita, i delimično uspele zamisao da se što širi krugovi agrarnih zajednica privuku i uvuku u nju. Na drugom mestu, njena organizaciona struktura nije uspeła u potpunosti pre svega u varoško gradskim sredinama. Posle rata otvorilo se pitanje: stara ili nova stranka. Prevladalo je Pašićevo da se sačuva stara. Okupljanje na samom prostoru Srbije išlo je slabo, a širenje delom organizovano a delom spontano. Vođstvo se više bavilo krupnim državnim pitanjima i to je jedan od razloga izbornog neuspeha 1920. godine. Ozbiljniji rad nastupa tek posle 1920. i proces se uglavnom zaokružuje do 1923. godine. Radikali, razapeti između odgovornosti za državu kao najachi participanti centralne vlasti, zbog (ne)kvaliteta činovništva snosili su odgovornost za neefikasnost i lošu sliku iste, trpeli su od nesrazmere svog položaja u centru i stvarne rasprostranjenosti u svim delovima države (ta srazmera je jedino odgovarala u Srbiji, Staroj Srbiji i Makedoniji, značajnom delu Sremske županije, južne Bačke i južnog Banata). Zbog disperzivnosti srpskog korpusa često su jaki u seoskim sredinama Bosne, Dalmacije, na opštinskom nivou, ali retko mogu da utiču na višem varoškom gde je mešano stanovništvo. Savezi sa muslimanskim i hrvatskim strankama nisu davali uvek željen i trajan uspeh. Dodatno, srpski korpus je bio podeljen na tradicionalno srpsko i novo jugoslovensko. Posledica svojevremene secesije „mladih radikala” osećala se u novim uslovima sve više. Na kraju, uprkos nastojanjima da se problemi pre-

vazilaze to je u poratnim godinama bio put posrtanja i primanja istorijske odgovornosti.

Gordana će svoj pogled pregnantno sažeti u nekoliko metafora:

"Kao što je u godinama posle rata Radikalna stranka u Srbiji ličila na sjajni oklop bez viteza, tako je ona van te teritorije ličila na krhotine srpskog i jugoslovenskog nacionalnog pokreta za ujedinjenje u kojima je pobedila ideja a stradali ljudi." (s.447)

Ovim radom jugoslovenska istoriografija dobila je preglednu horizontalnu rasprostranjenost i vertikalnu hijerarhiju NRS i, štaviše, njenu pouzdanu socijalnu strukturu, ili tačnije pravac, promena te strukture u novom vremenu. Ovaj rad postaje nezaobilazan u pisanju istorije Jugoslavije i Srbije posebno, pa i tzv. lokalne istoriografije. Istorija razvoja građanskog društva na našem prostoru ovim dobija dodatni podsticaj. Ništa manje ovo je istorija karaktera jugoslovenskih intelektualnih i političkih elita. Od korišćenja uopštene retorike o "narodu", Srbima, "seljačkom moru", "selu" posle ovoga moramo preći na skrupuloznije određivanje i procenjivanje onovremenog društvenog konteksta.

Ono što će možda omesti komunikaciju čitaoca ili istraživača sa ovim značajnim korpusom novih znanja je oprema knjige. Naslov sa korica –*Oklop bez viteza*– i grafičko rešenje pre će navesti na pomisao da se radi o kakvom srednjovekovnom istorijskom romanu nego li o delu iz istorije Narodne radikalne stranke. Podnaslov knjige koji razotkriva predmet rada je preekstenzivan i veoma neprikladan za korektno citiranje.

Dr Mile BJELAJAC